

Інструментарій для роботи з сакральними об'єктами: від античних до радянських часів

Георгій Почепцов,

доктор філологічних наук, професор
Національної академії державного управління
при Президентові України

Всі держави, а не тільки тоталітарні, прагнуть управляти своїми громадянами, виділяючи для цього сферу сакрального як особливо важливу, куди додатково вмонтовується захист від будь-якої трансформації. Перебудова, наприклад, базувалася якраз на знятті цього захисту зі сфери сакрального радянської доби. Інший приклад – Японія. Коли США будували післявоєнну Японію, то, за порадою антропологів (Р. Бенедикт), залишили без змін головний сакральний об'єкт – постать імператора.

Оскільки тоталітарні держави мають більше можливостей для роботи з населенням, то й досягають в програмуванні його поведінки значних успіхів. Один з основних параметрів, який впливає, до речі, і на психологію людини, це те, що в цьому випадку маємо справу з закритими суспільствами. Закритість в інформаційному сенсі забезпечується цензурою, яка може бути і внутрішньою, коли сама людина розуміє, що саме слід писати і що не слід, і зовнішньою, коли функціонує цілий соціальний інститут, який оцінює доцільність опублікування того чи іншого матеріалу.

Цензура в СРСР стосувалася не лише друкованої, але й кінопродукції. На рівні ЦК КПРС у різних постановках, наприклад, досить чітко фіксується, який радянський фільм має демонструватися в кінотеатрах 5 днів, а які західні фільми (перелік додається) більше [1]. В іншій постанові перелічуються вади в закупівлі західних фільмів [2]. До речі, конкретика цих „поіменних” підходів вражає.

Закриті системи базуються на більш жорстких організаційних схемах, де все виявляється детермінованим. Водночас слід визнати, що закриті системи сприяють породженню дуже сильної любові до свого вождя. Це аналогічно дії кіно стосовно створення кумирів: коли об'єкт тиражується в наближеному режимі (наприклад, крупний план), то отримуємо

сакралізацію такого об'єкта.

Саме маси породжують свого вождя. Адже, як писав В. Райх, потрібна відповідність особистісної структури вождя і особистісної структури широких мас [3, с. 60]. Вождь, у свою чергу, породжує ворога, бо чим страшнішим буде ворог, тим сильнішим буде вождь. Таким чином, це трикутник обов'язковий: Маси, Вождь, Ворог. Звеличуючи Вождя, Маси реально застраховують себе від страшного Ворога.

Вождь породжується масами (людей, архітектури, гідроелектростанцій та подібних структур). Коли радянська людина потрапляла в сталінське метро, побудоване М. Ладовським [4], то відчувала піднесення, однотипне з релігійним, оскільки це було за межами уяви. Те саме відбувається з реагуванням на принципово новий об'єкт: від Виставки народного господарства і фільмів з Л. Орловою до польоту в космос Ю. Гагаріна. Це якраз те, що С. Ейзенштейн іменував пафосом, екстазом.

Теоретики архітектури підкреслюють: як засіб впливу архітектура є необхідним елементом ідеологічного режиму і будь-якої міфології [5]. В архітектурі Й. Сталін обирає неокласицизм, відкидаючи конструктивізм. В архітектурних мотивах імперського Риму він побачив потрібний рівень символічного завищення ситуації. Така архітектура фіксує перемогу і переможців.

Тобто шокова подія формує свідомість найефективніше, оскільки дозволяє безпосередньо вписувати в ментальність потрібні типи смислів. Вона може бути не лише негативною, до якої ми звикли завдяки різним варіантам шокової терапії, але й позитивною, яку можна назвати культурною шоковою терапією.

ШОКОВА ПОДІЯ	
Позитивна	Негативна
Приклад: Сприйняття сталінського ампіру, або культурний шок іммігранта на Заході.	Приклад: Атомна бомба в Хіросімі і Нагасакі або Чорнобиль, які змінили попереднє представлення подій.

Згадаймо архітектурну реакцію В. Токарева на Америку: „Небоскребы, небоскребы, а я маленький такой...”. Сталінська архітектура також вражала своєю величчю. Це було прилучення до чогось вищого, до якогось колективного несвідомого, але позитивного гатунку. Шокова подія негативного порядку (наприклад, велика депресія 1929 року чи великий терор тридцятих), навпаки, занижує реакції до регресивного рівня.

Як зазначив Б. Беттельхейм у своєму дослідженні технологій модифікації поведінки в концтаборі, там дорослу людину перетворюють на дитину, яка все має робити за розкладом і з відповідного дозволу. Жорсткий соціальний контроль повністю відбирає право вибору у в'язнів.

До речі, система радянських комуналок була цікавою для владних структур теж через питання соціального контролю, адже в них спільно

мешкає кілька нерідних сімей [6]. Тобто соціальний контроль продиктував тип житла для людей. Так колись широкі європейські проспекти з'явилися для полегшення розгортання війська під час придушення повстань.

Конструюючи нове суспільство, той чи інший вибір потрібно робити весь час. Коли американець Т. Хьюз хвалить В. Леніна за прагнення покласти в базис системи побудови нової держави електричні мережі [7], а його книга про західну електрифікацію зветься „мережі влади”, то зрозуміло, на якій оргсхемі мав будуватися Радянський Союз. Але одночасно слід визнати, що Й. Сталін будував його, скоріше, на оргсхемі репресивного апарату. А потім вже М. Хрущов і Л. Брежнєв – на оргсхемі партійного апарату. Тобто ми щоразу змінювали базис.

Період	Базова оргсхема
В. Ленін	Електрична система
Й. Сталін	Репресивний апарат
М. Хрущов, Л. Брежнєв	Партійний апарат

Жорстка система управління за допомогою репресивного апарату дозволяє довше рухатися в незмінних параметрах соціальної системи, бо немає потреби адаптуватися до змін.

Реально існують два варіанти управління: фізичним полем (контекстом) і когнітивним. XX століття стало базовим переходом саме до когнітивних методів управління. Звідси – колосальний розквіт психотехнік, запропонованих для індивідуального вжитку. Але зрозуміло, що й масова свідомість не могла залишитися без інтересу до неї зацікавлених владних структур. А може все було й навпаки: замовлення на роботу з масовою свідомістю, як наслідок, дало індивідуальні психотехніки (оборонні заводи, наприклад, випускали товари масового вжитку).

Можемо побудувати наступну схему, коли індивідуальна свідомість керується індивідуальними методами, а масова – масовими.

Індивідуальний інструментарій управління	Масовий інструментарій управління
Індивідуальна свідомість	Масова свідомість

Але реально масовий інструментарій все ж впливає на індивіда, чого не завжди можна сказати про індивідуальний інструментарій та масову свідомість, оскільки вони просто можуть фізично „не зустрітися” в процесі передачі впливу.

М. Калашников і С. Кугушев підкреслюють зацікавлення Й. Сталіна саме в творенні нової людини за допомогою інструментарію культури, що можна проілюструвати такими висловлюваннями [8, с. 280]:

- сталінська культура налаштовувала психічні контури людей;
- мистецтво стало технологією перетворення сьогодні на щасливе завтра;

- сталінська архітектура, наприклад, метро, демонструвала завтрашній день;

- сталінська культура працювала з ідеальними конструкціями.

Зрозуміло, що працював і репресивний контур. Але якщо працює лише він, то маємо концтабір, де ніхто не піде на подвиг заради своєї квазі-Батьківщини. А так вона була справжньою.

Все це, на нашу думку, пов'язане ще й з тим, що радянська система могла будуватися тільки на ідеалізації завтра, оскільки сьогоднішній день для радянської людини був тяжким. Американська система будується на ідеалізації нинішнього дня як радянська будувалася на ідеалізації дня завтрашнього. Коли говорять, що автомобільна промисловість там виробляла американську мрію, то це і є відповіддю на питання розрізнення двох систем ідеалізації.

З цієї точки зору, американська система базується на простих рефлекторних процесах позитивного підкріплення, коли правильна поведінка матеріально підтримується. До речі, саме тому базисною психологією там став біхевіоризм (Дж. Уотсон і Б. Скіннер). Вони все будували на систематиці підкріплення.

І американський, і радянський методи побудовані на творенні тунелів переходу до сакральних об'єктів. Але американський метод робить це за рахунок матеріального світу, а радянський робив за рахунок світу ідеального. Ці два методи якось обернено побудовані: якщо в американському варіанті людина сьогодні буде своє завтра, то в радянському, навпаки, завтра буде сьогоднішню людину.

Звідси випливає зрозумілість одного з методів оргзборі, який згадують М. Калашников і С. Кугушев [9, с. 242 – 243]. Це технологія руйнації смислу, оскільки смисли, мрії, яскраві образи лежать в основі будь-якої організації. Якщо згадати героїку перебудовчого кінематографа, то цей шлях стає цілком зрозумілим, адже саме тоді космонавти і льотчики були замінені на бандитів і повій. Змінити старше покоління було неможливо, але героїка молодшого покоління змінилася кардинально.

До речі, прогноз компанії „Шелл”, де був започаткований сценарний підхід моделювання майбутнього, вказував як на причини руйнації СРСР не тільки на економічні негаразди, а й на появу нового покоління ([10], див. також [11]). На відміну від ЦРУ, де вважали, що „Шелл” не має достатньо даних для таких прогнозів.

Взагалі передбачення, як вважав, наприклад, Дж. Келлі, є ознакою повторюваності подій, на базі чого конструюється тренд [12, с. 160]. Це справжнє розуміння потоку подій, оскільки ми бачимо лише те, що повторюється.

Радянський Союз почав рух до своєї загибелі вже в період Л. Брежнєва. „Застій” – це припинення руху, перетворення дій на ритуал. Хоча дехто і вважає цей період найкращим, оскільки ніхто нікому не заважав, особливо інтелігенції [13]. Але цей період характеризується якраз повною руйнацією

смислів. А є відома максима: якщо ти не маєш своєї стратегії, то будеш виконувати чужу. Це й трапилося як результат руйнації глобальних смислів. Реально почалася заміна їх на інші глобальні смисли. Так що М. Горбачов, не кажучи вже про Б. Єльцина, прийшов на завершення цього процесу. Коли Дж. Арквілла з колегами виокремлює два розуміння інформації – структурне і процесне, то саме структурне її розуміння, що лежить в основі будь-якої організації, говорить про те саме [14]. Замінивши цю базу, ми в результаті отримаємо іншу структуру. Перебудова замінила базову інформацію, внаслідок чого змінилася вся структура держави. Та й сама держава розпалася. Цей метод Дж. Арквілла пропонує для боротьби з терористичними мережами, оскільки це єдине, що їх об'єднує.

В цьому випадку, як і у випадку руйнації СРСР, виникають два можливі варіанти:

- коли цінності (нові й минулі) збігаються;
- коли цінності не збігаються.

До речі, у випадку СРСР якраз і відбувався пошук таких шляхів зміни ментальності при плануванні перебудови, які б найменше вступали в конфлікт з тодішньою ментальністю. Можна гіпотетично уявити, що таким варіантом могла б бути цінність праці, бо вона однаково цінується у двох системах. В США, наприклад, більше цінується багата людина, яка сама заробила, а не отримала гроші у спадок. Тобто важливим стає не тільки результат, але й шлях до нього.

Соціальний інжиніринг реалізується в соціо- і психотехніках управління великими масивами людей. Можна говорити про психосоціотехніки, оскільки будь-яка соціотехніка управління обов'язково матиме психокомпоненти.

Як соціотехніки радянського періоду можемо розглядати такі варіанти типових варіантів поведінки:

- збори;
- демонстрація трудящих.

Як психотехніки реалізувався такий інструментарій:

- породження і утримання позитивної характеристики (в граничному вигляді – вождя);
- породження і утримання негативної характеристики (в граничному варіанті – ворога).

Демонстрації трудящих радянської доби моделювалися за набором позитивних підсилювачів, призначенням яких було завищення ситуації. Серед них можна назвати святковий одяг, яскраві кольори, музику, квіти. За змістовим наповненням демонстрації повинні були виконувати такі функції:

- визначити і підкреслити місце цієї події в радянському „космосі” (історичний аспект);
- підтримати і підсилити соціальну ієрархію даного моменту (сьогоднішній аспект).

Як і збори, демонстрація була головною формою соціальних комунікацій населення і влади, бо в ній населення було не пасивним (як при читанні, наприклад, газет), а активним учасником хоча й дуже ритуальних дій, які могли лише моделювати активність. І демонстрації, і збори чітко утримували ієрархію президії і населення, розподіл між якими не можна було порушувати. Коли М. Горбачов вперше „вийшов у народ”, то це викликало шок, який дозволив йому на початку кар'єри стати новим типом генсека.

Демонстрації фіксували перемогу у віртуальному просторі. Так було і в Давньому Римі, коли святкувалися перемоги. До речі, школа, сцена, поезія були в Римі важливими засобами громадського впливу [15, с. 330].

О. Фрейденберг основними структурними діями первісних суспільств вважала три: похід (процесія), боротьба і їжа [16, с. 134]. Пересування колективу відповідає у первісній ментальності пересуванню всієї оточуючої природи, тому воно є метафоричним [16, с. 134]. Згадаймо, як в радянській демонстрації повинен був бути відображений весь „всесвіт” – райони міста чи всі республіки, всі професії, включаючи завершальний парад фізкультурників.

Досліджуючи паради царської пори, Ю. Лотман підкреслює характерні для них такі риси [17, с. 100]: дисципліна, підкорення, стирання особистості. Саме цих рис вимагало суспільство, створюючи відповідні контексти, які їх програмували.

Сталінський терор як інструментарій застосування насильства теж потрапить у список соціотехнік, яка стане поруч з діями Петра I в Росії чи А. Піночета в Чилі, коли реалізувалося прагнення „розчищення” ментальності населення для запровадження нових ментальних структур. У випадку Й. Сталіна прагнення увести нульовий рівень соціальної пам'яті паралельно реалізовувалося з прагненням боротися з усіма варіантами цієї соціальної пам'яті – саме так можна трактувати боротьбу зі старою інтелігенцією. Як згадував В. Каверін, над країною стояв дим – люди спалювали щоденники, фотографії, документи, які могли призвести до страшних наслідків. Інтелігенція була чужою, професорських дітей не брали в комсомол, інтелігентські звички (наприклад, краватка) висміювалися [18].

А. Лідов запропонував термін „ієротопія” для науки про створення сакральних просторів [19]. Він підкреслює, що тільки епоха Відродження розділила естетичне і сакральне. Але реально, якщо повернутися до нашої теми, тоталітарні держави (СРСР і Німеччина) знову об'єднали ці дві сфери. А. Лідов бачить сутність сакральних просторів в об'єднанні ієрофонії (містичного) з ієротопією (творенням розумом і руками людини) [20].

Радянський Союз весь час будував щось інше, він не був в точці сьогоденного дня. Він був або в минулому, створюючи сакральність року 1917, або в майбутньому, оскільки будував комунізм. Відповідно

сакралізувалися всі можливі постаті. Наприклад, реальність З. Космодем'янської настільки відрізняється від її „агіографії”, що цьому незбігові присвячено чимало досліджень [21]. Сьогодні вони виносять на поверхню те, що можна визначити як антисистемність, тоді як раніше тиражувалися саме винятково системні характеристики (справжні чи приписані).

Цікаво, що побудова принципово іншого майбутнього характеризує не тільки радянську епоху чи епоху Петра I. Після падіння Константинополя Росія взяла на себе функцію нового Єрусалима, і всі, від царя до смерда, почали розбудову нового майбутнього, оскільки в цьому випадку Москва отримала б першість у знаходженні Царства Небесного [22]. До речі, це цікавий приклад того, як випадіння елемента в фізичному просторі вимагає переформатування всіх інших елементів, щоб відповідати правилам, заданим у віртуальному просторі.

В радянській міфологічній системі кожен об'єкт сьогодення мав відповідність у минулому і майбутньому, починаючи з головної еквівалентності „Сталін – це Ленін сьогодні”. Всі державні діячі з минулих пантеонів визначалися за їх відношеннями саме з В. Леніном.

Всі державні структури відстежувалися в соціальній міфології до „першоджерел”, наприклад, КГБ – НКВД – ОГПУ – ЧК. Всі структури були персоніфікованими, починаючи з „батька-засновника”; в наведеному прикладі це був Ф. Дзержинський. Тобто система завжди мала в собі своє історичне минуле, яке подавалося як ідеальний варіант, до якого слід повернутися якісною роботою сьогодні.

Відповідна еквівалентність, точніше – протилежність, для кожного об'єкта знаходилася і в західній системі. Наприклад: миролюбна політика СРСР – американські агресори. Таке протистояння було не тільки політичним, а й цивілізаційним. Задовго до С. Хантінгтона [23] про конфлікти саме культурологічного плану писав Геродот [24].

Занепаду держави передують занепад моралі. Ми бачимо це, коли в Римі увійшли у моду варвари [25], а у Візантії губиться значення візантійського стилю життя [26]. Тобто коли „своє” стає гіршим за „чуже”, як це поступово відбувалося в СРСР. Т. Моммзен говорить також про еллінізм римлян, коли вони почали відчувати бідність власного духовного життя і повернулись до грецького впливу [27, с. 814]. Недостатність власної системи є прикметою слабкої системності віртуального поля того часу.

Як бачимо, об'єкт проходить процес сакралізації, перекладаючись, трансформуючись у свою відповідність в іншій системі: радянський об'єкт, знаходячи свій корелят у минулому, майбутньому чи іншому, стає сакральним. Умовний приклад: сучасний піонер отримує власний символізм, коли стає в ряд разом з піонером-героєм часів війни. Тобто сакралізацію об'єкта створює перекодування в інші системи, хоча б у вигляді протистояння їм.

Або інший приклад: використання іншої системи для впливу теж

створює відповідний вид сакралізації. Імператор Август в Давньому Римі використовував літературні твори для виховання сімей в потрібному йому дусі [28, с. 484]. Візантійські міми теж впливали на громадську думку свого часу [29]. Радянська література, а особливо кіно, в цьому плані завжди були центром морального впливу на населення. Водночас це не говорить про нехудожній характер цього впливу, він у більшості випадків був високохудожнім. Віртуальний простір має в собі набір потрібного інструментарію впливу.

В результаті людина підключається до „енергетики” віртуального простору. Художні твори, як це не парадоксально, можуть самі створювати таку енергетику. У випадку таких явищ, наприклад, як патріотизм, „енергетика” віртуального поля переходить згори вниз, що дозволяє людині йти на подвиг, жертвувати своїм життям. Людина програє на рівні біологічних цілей, оскільки отримує смерть, але одночасно все ж виграє на рівні колективних цілей. Патріотизм (подвиг, жертва) мають місце саме за рахунок „енергетики” віртуального поля, оскільки тільки так можна вийти за межі фізичного (біологічного).

Операції з віртуальним полем:

- підключення,
- відключення,
- переключення.

Полегшеним варіантом підключення, як і відключення від конкретного віртуального поля, є уведення героя з потрібними характеристиками. Людина краще реагує на людину, а не на абстрактні характеристики. Тому, наприклад, перебудова одночасно була уведенням нових героїв як у пантеоні загиблих, так і серед живих. До старих героїв інтенсивно дописувалися негативні характеристики, щоб унеможливити їх функціонування в режимі сакральності.

Режим переключення:

новий герой – нове віртуальне поле.

Але герой може уводитися і як несправжній, винятково художній. Тому перебудовча риторика увела героїку криміналу, яка автоматично блокувала героїку минулого періоду. Наприклад, політрук був замінений на бандита, медсестра – на повію. Тобто для входження нових героїв у поле героїки це поле було розчищене. І робилося це досить активно й інтенсивно. Хаос був тільки в головах, а не в систематиці змін.

Трансформація героїки часів перебудови:

політрук – бандит,
медсесетра – повія.

Нові типажі не дали можливості будувати на них систему, оскільки були амбівалентними: негативними з точки зору соціальних характеристик, але позитивними з точки зору характеристик індивідуальних. Тобто негативні герої отримали позитивні індивідуальні обличчя.

	Колективні характеристики	Індивідуальні характеристики
Радянська доба	Позитивні	Позитивні
Перебудовча доба	Негативні	Позитивні
Пострадянська доба	Негативні	Негативні

Останній рядок демонструє трансформацію ситуації таким чином, що радянські позитивні герої (В. Ленін чи З. Космодем'янська) стали не лише негативними героями, а й були зреалізовані з індивідуальними негативними характеристиками. В новій системі вони можуть зберегтися або в негативній, або в карикатурній формі. В результаті формування нового віртуального простору набуває свого завершення.

Боротьба з тероризмом стане неможливою, якщо не буде знайдено варіантів „відключення” від цього віртуального поля, адже терористи йдуть на смерть, оскільки вони виховані в системі „життя після смерті”, коли життя за Аллаха проносить безсмертя на іншому рівні. З іншого боку, бренди виграють, коли вони, навпаки, роблять підключення до глобальних смислів. Наприклад, Макдональдс працює зі смислом сім'ї. Тобто є дві проблеми: підключення до віртуального поля і відключення від нього.

Перебудова, до речі, продемонструвала ще одну проблему переключення до чужого віртуального поля.

Один з прикладів управління саме віртуальним полем можемо знайти в практиці Давнього Риму, що звалася evocatio, коли боги підкорених народів входили в пантеон римських богів, цим опікувалася окрема жрецька колегія [30, с. 122 - 123]. Такий „імпорт чужих богів” в єдину ієрархію і є інструментарієм включення одного віртуального поля в інше.

Інший приклад можна побачити в управлінні матеріальною складовою процесу породження віртуального поля: від турботи про побут радянських письменників в сталінські часи [31 – 32] до контролю за целюлоїдом, з якого виготовляється кіноплівка, що давало можливість цензурувати кіно у воєнні часи у Великій Британії [33]. І те й інше не є цензурою в класичному розумінні, але діє як цензура набагато краще.

Коли ми навчимося адекватніше і раціональніше працювати з віртуальним полем, то у нас виникне проблема, яким чином забезпечити

„тунелі” входження в це поле. Прикладом є розповіді про героїв у шкільних підручниках, романах чи кінофільмах.

Радянська доба в цьому сенсі була перенасичена героями. Але це дає можливість передавати „лінії долі” героїв населенню. Відбувається програмування майбутньої поведінки за рахунок створення відповідної „карти віртуального світу”, де чітко вказано, що буде, коли підеш праворуч чи ліворуч. І справді, йти без карти важче, аніж з картою.

Одночасно слід визнати, що потенціал енергії міститься саме там. Ми можемо змоделювати такий перехід в іншу більш віддалену точку часу-простору саме таким чином. Прорив стає можливим винятково за рахунок переходу через інші простори. Йдучи тільки у фізичному просторі, далеко не пройдеши, оскільки існує багато факторів, що заважають. Треба пройти крізь всі три простори (фізичний, інформаційний, віртуальний), аби опинитися набагато далі. Парадоксально, що людина навіть згубивши своє фізичне існування, оскільки може жертвувати своїм життям, продовжує існувати як герой в розповідях про неї в інший точці часу і простору фізичного поля.

Фізичний	Інформаційний	Віртуальний	Інформаційний	Фізичний
-----------------	----------------------	--------------------	----------------------	-----------------

На жаль, ми поки що можемо управляти тільки фізичними об'єктами: доставка книжок, наприклад, не є доставкою смислів, хоча і є її передумовою.

В цьому плані цікавим видається набір ситуацій, які одночасно знищують базовий набір, але дають можливість продовжити життя людини в іншому просторі. Це переходи, які впливають з наступних ситуацій: шок, подвиг, трагедія.

Це відбувається в реальному просторі. Наприклад, Чорнобиль був шокним для всього населення, що вимагало перегляду багатьох базових принципів радянського життя. Одночасно це було і трагедією, і подвигом рятувальників, які могли загинути, закінчивши своє фізичне життя, але продовжити його в інформаційному та віртуальному просторі.

Йдеться про різкі переходи: з фізичного існування у віртуальне чи з віртуального простору у фізичний, що потім реалізується в жертві людини. Мистецтво відзначається тим, що може штучно створювати ситуації таких переходів.

М. Еліаде підкреслював, що герої коміксів є сучасними версіями міфологічних чи фольклорних героїв [34, с. 183]. Якщо психологічні тренінги можуть змінити людину, відкриваючи для неї нові типи поведінки, можливо, навіть заборонені до цього, то дія віртуальних героїв є такою ж: це теж програвання незреалізованих до цього дій.

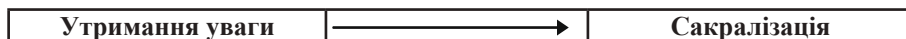
Цікавий феномен: ми завжди хочемо дочитати книгу, додивитися фільм. І справа тут не у відомих психологічних експериментах, за

якими незавершені процеси краще зберігаються в пам'яті і вимагають завершення. Проходячи варіант катарсису, людина досягає найбільшого рівня психічної енергії, тобто вона зацікавлена довести свій, навіть багато в чому гедоністичний досвід, до кінця.

Людське суспільство виробило спеціальні „машини сакралізації”, серед яких можна виокремити такі: релігія, література, театр - кіно, телебачення.

Якщо поглянемо на основні „машини сакралізації”, то побачимо в них єдиний тип дії, що базується на тому, що споживач і об'єкт сакралізації містяться на різних полюсах: споживач – це масовий споживач, а об'єкт сакралізації принципово тяжіє до індивідуалізації.

Методи створення індивідуалізації якраз і спрацьовують на те, щоб сакралізувати потрібні об'єкти. Збільшуючи обсяги конкретної інформації про об'єкт, ми максимально наближаємо його до споживача. Це роль деталі в літературі чи крупного плану в кіно. Тобто можна побудувати наступний варіант переходу:

Релігія була породжена іншим переходом, в якому увага до невідомого дешифрувалася як поява надприродного об'єкта:

Реально все це підпадає під когнітивні методи створення узагальнення. Л. Виготський, якого теж цікавили процеси побудови узагальнення, знайшов у цьому плані деякі відмінності від відомих інтерпретацій Л. Леві-Брюля, який називав цей феномен партиципацією [35, с. 48 – 50]. Пралогічне мислення об'єднувало об'єкти за іншою системою, ніж ми робимо це сьогодні: член племені вбачав повну тотожність між собою і, наприклад, папугою. Л. Виготський сформулював це правило примітивного мислення як мислення комплексами [36, с. 160]. Таке мислення характерне для дитини, для доісторичної людини, для шизофреніка. Воно полягає в об'єднанні предметів у різні комплекси; отже у цього предмета виникатимуть різні імена залежно від комплексу, до якого він потрапляє. Це не мислення поняттями, а мислення предметами.

Л. Виготський досить чітко сформулював тезу, що у психології є тільки три шляхи, за якими вона може йти [37, с. 136]. Це може бути вивчення позасвідомого (З. Фрейд), відмова від вивчення психіки (рефлексологія), вивчення психіки через психіку (описова психологія). Усі ці шляхи цікаві для соціального інжинірингу, оскільки за кожним з них може будуватися власна система впливу.

Візантія, до якої зараз звернені погляди деяких російських публіцистів, розглядається як країна, що реалізувала і передала Росії відповідну „агіополітику” ([38], див. також [39]). Констатується, що чудо було системним і лежало в основі функціонування візантійської імперії. Тобто це було результатом максимального завищення ролі сакрального світу.

В чуді, як вважав О. Лосєв, маємо справу із зіткненням двох різних пластів дійсності [40, с. 545]. Це була книга „Діалектика міфу” (1930). 12 грудня 1931 року М. Горький засудив її відразу в двох газетах – „Правде” та „Известиях”. В цей час О. Лосєв вже будував Беломорканал, куди він потрапив саме за цю свою книгу, оскільки в ній він і міф назвав чудом.

У щоденниках 1914 року О. Лосєв зауважив кілька разів, що мрії не потрібна реалізація [41, с. 120 – 121]. Він вважав, що мрія навіть реальніша за життя, бо краще відображає вищий світ, до якого ми прагнемо, аніж справжнє життя.

Як бачимо, сакральне може краще відповідати дійсності, аніж сама дійсність. Дійсність дозволяє те чи інше спотворення, чого не може дозволити сакральне. Саме тому сакральне в тому чи іншому вигляді використовують всі країни і всі цивілізації. Патріотизм, наприклад, ми також можемо розглядати як прагнення раціоналізувати сакральне.

Література:

1. Постановление Комиссии ЦК КПСС от 4 января 1961 г. „О крупных недостатках в репертуаре кинотеатров” // Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958 – 1964. Документы. - М., 1998.
2. Постановление Комиссии ЦК КПСС от 4 января 1961 г. „О пополнении состава Комиссии по отбору и приобретению кинофильмов капиталистических стран” // Там само.
3. Райх В. Психология масс и фашизм. - СПб., 1997.
4. Раппапорт А. Г. Наследие архитектурной мысли // www.archi.ru
5. Раппапорт А. Сталинский ампи́р – гипнотизм и наркотизм стиля // www.architekt.ru/ai/doc_view.html?159
6. Хан-Магомедов С. О. Хрущевский утилитаризм: плюсы и минусы // niitag.ru/info/doc/?89&print=1
7. Hughes T. R. „We get the technology we deserve”. Interview // American Heritage magazine. - 1985. - Vol. 36 – I. 6.
8. Калашников М., Кугушев С. Третий проект. Погружение. - М., 2005.
9. Калашников М., Кугушев С. Третий проект. Точка перехода. - М., 2006.
10. Schwartz P. The art of the long view. - New York etc., 1996.
11. Schwartz P. Inevitable surprises. Thinking ahead in a time of turbulence. - New York, 2003.
12. Келли Дж. Теория личности. Психология личностных конструктов.

- СПб., 2000.

13. **Байгушев А.** Партийная разведка. - М., 2007.

14. **Arquilla J., Ronfeldt D.** Looking ahead: preparing for information-age conflict // In Athena's camp. Preparing for conflict in the information age. Ed. by Arquilla J., Ronfeldt D. - Santa Monica, 1997 / RAND.

15. **Гаспаров М. Л.** Поэт и поэзия в римской культуре // Культура Древнего Рима. Т. I. - М., 1985.

16. **Фрейденберг О. М.** Поэтика сюжета и жанра. - М., 1997.

17. **Лотман Ю. М.** Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII - начало XIX века). - СПб., 1994.

18. **Гудков Л., Дубин Б., Левада Ю.** Элитарные структуры в постсоветской ситуации: возможности исследования, предварительные замечания // polit.ru/research/2008/03/06/elita.html

19. **Лидов А.** Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид художественного творчества // www.polit.ru/lectures/2007/06/14/ierotop.html?refresh=1

20. **Лидов А.** Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид художественного творчества и предмет исторического исследования // www.mmoma.ru/veru/our_pub/lidov_text.html

21. Легенды Великой Отечественной войны. Зоя Космодемьянская // www.smi.ru/print/?id=3442763

22. **Лидов А.** „Москва не столько Третий Рим, сколько второй Иерусалим”. Интервью // www.urantia.ru/forum/forum_posts.asp?TID=1267&PN=4

23. **Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций. - М., 2003.

24. **Хаммонд Н.** История Древней Греции. - М., 2003.

25. **Анжель Ж.-М.** Римская империя. - М., 2004.

26. **Любарский Я. Н.** Историограф Михаил Пселл // Пселл М. Хронография. - М., 1978.

27. **Моммзен Т.** История Рима. Т. I. - М., 1936.

28. **Ковалев С. И.** История Рима. - Л., 1986.

29. **Поляковская М. А., Чекалова А. А.** Византия: быт и нравы. - Свердловск, 1989.

30. **Кнабе Г. С.** Историческое пространство и историческое время в культуре Древнего Рима // Культура Древнего Рима. Т. II. - М., 1985.

31. Постановление ЦИК и СНК СССР от 7 июля 1933 г. „Об улучшении жилищных условий писателей” // „Счастье литературы”. Государство и писатели. 1925 – 1938 гг. - М., 1997.

32. Постановление СНК РСФСР от 19 июля 1933 г. „О строительстве городка писателей” // Там само.

33. **Taylor P. M.** Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present day. - Manchester etc., 1995.

34. **Элиаде М.** Аспекты мифа. - М., 1995.

35. **Леви-Брюль Л.** Первобытное мышление. - М., 1930.

36. **Выготский Л. С.** Мышление и речь // Выготский Л. С. Собр. соч. В 6 тт. - Т. 2. - М., 1982.
37. **Выготский Л. С.** Психика, сознание, бессознательное // Выготский Л. С. Собр. соч. В 6 тт. - Т. 1. - М., 1982.
38. **Холмогоров Е.** Византизм как чудо // www.apn.ru
39. **Холмогоров Е.** Византизм как идея // www.apn.ru
40. **Лосев А. Ф.** Диалектика мифа // Лосев А. Ф. Из ранних произведений. - М., 1990.
41. **Лосев А. Ф.** Дневники. Письма. Проза. - М., 1997.